

Základné informácie o histórii a kamaldulov a ich vedeckej činnosti v Poľsku s osobitným dôrazom na južné Poľsko

Kameduli są jednym z zakonów, które w swoich ustawach nawiązują do Reguły św. Benedykta. W swym pustelniczym życiu naśladowają świętego Patriarchę, który w Subiaco wiodł życie pustelnicze, a w swojej Regule umieścił pochwałę anachoretyzmu.¹

Początki zakonu kamedulskiego wiążą się ze św. Romualdem, który był benedyktynem-pustelnikiem, a wokół niego zgromadziło się wielu ludzi, którzy naśladowali jego sposób życia i dla których Święty zakładał nowe klasztory. Prowadzono w nich ostrzejsze życie na pustkowiu, ale według reguły i obyczajów byli to benedyktyni.

Legenda mówi o śnie św. Romualda, który zmęczony trudem wędrówki zasnął w pobliżu Arezzo w Toskani i ujrzał drabinę sięgającą do nieba, po której wznosili się jego uczniowie biało ubrani. W drodze do biskupa, którego miał prosić o założenie nowego klasztoru, spotkał właściciela ziemskiego nazwiskiem Maldulo, który także miał widzenie i ofiarował Romualdowi swoją posiadłość. Tak w roku 1012 powstała fundacja w miejscu, które nazwano Campo di Maldoli, od której z czasem powstały zakon nazwano kamedulami (Camaldulenses). Od początku część mnichów żyła w klasztorze, a część w odrębnych pustelniach na przyległej górze.

Ze środowiska św. Romualda pochodzili dwaj zakonnicy Benedykt i Jan, którzy na usilną prośbę Ottona III udali się na tereny Polski i tu w klasztorze w okolicy Międzyrzecza na prawym brzegu rzeki Obry ponieśli śmierć męczeńską 10 listopada 1003 roku wraz z trzema towarzyszami polskiego pochodzenia.² Nie byli to jeszcze kameduli, gdyż ani nie istniała jeszcze fundacja w Campo di Madoli, a tym bardziej nie istniał jeszcze zakon, który formalnie został ukonstytuowany w roku 1072 przez papieża Aleksandra II.

Z tego samego środowiska pochodził także św. Bruno z Kwerfurtu (ok. 974-1009), który popierał wspomnianą wyprawę benedyktynów-pustelników do Polski, do której także

¹ Opracowano głównie na podstawie: *Kameduli w Polsce*, przerobione z dziełka ZAREWICZ, L.: „*Zakon kamedulów, jego fundacje i dziejowe wspomnienia w Polsce i na Litwie*”, w Krakowie 1871; FLORKOWSCY, M. M.: *Kameduli*, Kraków 2005; SZCZANIECKI OSB, P.: *Kameduli*, w: *Zakony benedyktyńskie w Polsce. Krótka historia*, Warszawa 1981, s. 103-120.

² Porov. ADAMEK, P.: *Świętych pięciu Braci Męczenników*, w: *Polscy Święci 9*, Warszawa 1986, s. 11-21.

przybył jako biskup-misjonarz i stąd podejmował wyprawy misyjne. On opisał męczeństwo pięciu Braci, a śmierć męczeńską poniósł w czasie wyprawy do Prus.³

Dzieje Pięciu Męczenników i św. Brunona można traktować jako prehistorię kamedulską w Polsce, ich historia rozpoczyna się o wiele później. W Polsce średniowiecznej żyli różni pustelnicy, ale z zakonem kamedulskim nie mieli żadnych powiązań. W tym czasie jedynie Jan Hieronim z Pragi, opat norbertanów w Nowym Sączu wstąpił do Camandoli, pociągając za sobą Polaka Mikołaja, syna Jana, który w eremie pełnił funkcje prokuratora i syndyka.

Właściwa historia kamedułów w Polsce rozpoczyna się wraz z założeniem eremu na Bielanych pod Krakowem. Fundacja ta była dziełem Mikołaja Półkozica Wolskiego z Podhajec, marszałka nadwornego króla Zygmunta III. Posiadał on beneficjum kościelne, z którego się nie wywiązał i fundacja miała być zadośćuczynieniem, któremu też towarzyszyła myśl, *iż Polska nie posiada dotąd zakonu, któryby samotnością, ciągłą modlitwą, postem i milczeniem cichą ludowi dawał podniecie do bogobojnego życia.*

Po omówieniu spraw w Rzymie w roku 1602, do Krakowa przybyli pierwsi kameduli, aby na miejscu rozpoznać warunki eremickiego życia w ostrym, północnym klimacie. W tym czasie Wolski nakłonił właściciela Srebrnej Góry pod Krakowem, na której poprzednio Jan Długosz planował stworzenie kartuzji, aby odnośny teren przekazał na budowę klasztoru kamedulskiego. W roku 1605 na miejscu, które od białych habitów kamedulskich będzie nosić nazwę Bielany, kardynał Bernard Maciejowski położył kamień węgielny pod budowę klasztoru. Pięć lat później z kongregacji Monte Corona, założonej przez bł. Pawła Justinianiego w roku 1524, do nowego klasztoru przybyli mnisi, aby objąć go w posiadanie. Pierwszym przeorem został o. Barnaba z Cantiano (zmarł w roku 1617). Przeor i wszyscy mnisi byli Włochami. Erem bielański, zwany Pustelnią Srebrnej Góry, był pierwszym eremem budowanym według nowo opracowanego właściwego modelu kamedulskiego, który później naśladowano przy innych fundacjach.

Kongregacja z Góry Koronnej (Monte Corona) ślub stałości miejsca z reguły benedyktyńskiej zamieniła na stałość w zgromadzeniu, dzięki temu władze mogły przysyłać mnichów z klasztoru do klasztoru. Początkowo Włosi wędrowali do Polski, w dalszej przyszłości Polacy byli przenoszeni do Włoch. Tego rodzaju translacje powodowały różne trudności, ale podstawową była odległość pomiędzy Italią a Krakowem. Wędrujący mnisi nie

³ Porov. SWASTEK, J.: *Święty Bruno (Bonifacy) z Kwerfurtu*, w: *Polscy Święci* 6, Warszawa 1986, s. 11-38.

mogli zatrzymywać się w gospodach dla odpoczynku. W tej sytuacji Mikołaj Wolski doprowadził do fundacji eremu na Kahlenbergu pod Wiedniem pod wezwaniem św. Józefa, który przyczynił się do rozwiązywania trudności komunikacyjnych.

W klasztorze na Bielanych pojawili się wkrótce Polacy. Między jednak Polakami i Włochami często zachodziły różne tarcia. Interweniował w nich Mikołaj Wolski, który na kapitule stwierdził, że erem założył dla mnichów włoskich i skarcił Polaków. W rok po śmierci Wolskiego (rok 1630) przeorem został już pierwszy Polak. Był nim o. Mateusz Zygmunt Brynner z Krakowa.

Król Władysław IV skierował do władz we Włoszech prośbę, aby mnichów polskich nie przenoszono do eremów włoskich, zabiegał także o to, aby Bielany zostały wyjęte spod władzy majora zakonu i oddane wizytatorom mianowanym przez Stolicę Apostolską. Taką wizytację przeprowadzili w roku 1637 ks. Erazm Kretkowski i o. Leonard Rembowski, opat cystersów w Pelplinie. W tym czasie doszło do wydalenia z klasztoru na Bielanych mnichów włoskich, którzy znaleźli czasowe miejsce zatrzymania się w klasztorze benedyktyńskim w Tyńcu, który przez Wisłę sąsiaduje z eremem bielańskim.

Ostatecznym rozwiązaniem stało się ustanowienie na Bielanych wikariusza generalnego, który sam był zależny od Monte Corona. W ten sposób uratowano całość kongregacji, a młode klasztory polskie, które zależne były od eremu bielańskiego, znalazły w wikariuszu oparcie.

Drugi na ziemiach polskich erem kamedulski powstał w Rytwianach na ziemi sandomierskiej, zwany Pustelnią Złotego Lasu,. Fundatorem był wojewoda krakowski Jan Magnus Tęczyński i jego brat Gabriel, wojewoda lubelski, a akt fundacji podpisano 15 lutego 1621 roku. Kamień węgielny położył biskup krakowski Marcin Szyszkowski w roku 1624, a 27 września 1637 roku biskup Tomasz Oborski dokonał konsekracji kościoła pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny.

Zamiar ufundowania eremu dla kamedułów w okolicach Warszawy wyraził król Władysław IV w roku 1634 w czasie pobytu na Kahlenbergu pod Wiedniem. Kameduli z Bielan Krakowskich wybrali Górę Polkową w Puszczy Mazowieckiej na miejsce klasztoru. Górę nazwano później Górą Królewską, pustelnię Eremem Góry Królewskiej, a okolice Bielanami (Warszawskimi). Erem został powołany dekretem królewskim z roku 1639, zatwierdzonym przez sejm 20 sierpnia 1641 roku. Zakonnicy przybyli w roku 1643, a budowa kościoła pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny trwała dłuższy

czas, tak że jej poświęcenie nastąpiło dopiero w roku 1758, a dalsze prace trwały do roku 1770.

Kolejny erem powstał w Polsce w roku 1663 w Bieniszewie na ziemi kaliskiej w miejscu, na które wskazywała jedna z tradycji jako na miejsce męczeństwa Pięciu Braci Polskich z jedenastego wieku i na ich cześć został nazwany Eremem Pięciu Braci Męczenników. Inicjatywa zbudowania klasztoru w tym miejscu wyszła od samych kamedułów, a została zrealizowana przez fundację dokonaną przez właściciela Bieniszewa, starostę radziejowskiego i kasztelana inowrocławskiego Alberta Kadzidłowskiego.

Rok po fundacji w Bieniszewie (w 1664) powstała fundacja kamedulska w Pożajściu koło Kowna na Litwie. Jej fundatorem był kanclerz litewski Krzysztof Zygmunt Pac. Erem powstał na wzniesieniu osiem kilometrów od Kowna zwanym Górą Pacowską, stąd powstała nazwa pustelni Erem Góry Pokoju (Eremus Montis Pacis). Kamień węgielny pod budowę murowanego kościoła klasztornego pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny położono w roku 1667, a budowę ukończono w roku 1674. Bardzo piękna świątynia konsekrowana została przez biskupa wileńskiego Konstantego Brzostowskiego w roku 1710.

Wigry na Suwalszczyźnie stały się miejscem kolejnej fundacji, której dokonał król Jan Kazimierz 6 stycznia 1667 roku. Umiejscowiony na wyspie wśród jezior mazurskich klasztor nazwano Eremem Wyspy Wigierskiej. Król fundował go na uproszenie od Boga odwrócenia od Polski ciągłych klęsk, jakimi za jego panowania była targana. Kameduli natomiast z położeniem nowej fundacji wiąźali cel praktyczny, miała ona stanowić przystań i miejsce odpoczynku w drodze z warszawskich Bielan do kowieńskiego Pożajścia, która była długa. Wigry miały spełniać podobną rolę, jak ufundowany niegdyś erem na Kahlenbergu.

Do prac budowlanych przystąpiono w roku 1678, a murowany kościół w eremie wigierskim budowano w latach 1694 do 1745, nadano mu wezwanie Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny.

Ostatni po mieczu potomek margrabiów Myszkowskich, Józef Władysław Myszkowski sprowadził kamedułów do Szańca koło Pińczowa. W roku 1722 kapituła generalna przyjęła propozycję budowy klasztoru, a zapis fundacyjny powstał 3 lipca 1725 roku. Mnisi z krakowskich Bielan na miejsce eremu wybrali wzgórze oddalone dwa kilometry od Szańca, gdzie stanęły zabudowania klasztorne oraz modrzewiowy kościół pod wezwaniem św. Józefa. Erem nosił nazwę Eremu Margrabskiego i istniał niecałe sto lat.

W planach była jeszcze jedna fundacja kamedulska na ziemiach polskich we wsi Milatyn położonej około dwadzieścia kilometrów od Lwowa. Próbę założenia Eremu św. Krzyża podjęła w roku 1738 Teresa z Karśnickich, wdowa po mieczniku podlaskim

Franciszku Gałęckim, zamężna powtórnie z podkomorzym ziemi lwowskiej Jerzym Antonim Łączyńskim. Sprowadzono nawet czterech mnichów, ale warunki okazały się niekorzystne, a sprowadzeni zakonnicy nie przestrzegali Reguły. Wobec tego po wizytacji majora Kongregacji Góry Koronnej w roku 1742 władze zakonne odwołały decyzję o założeniu klasztoru, a fundatorkę zwolniono z podjętych zobowiązań.

Niezależne od kamedułów sanktuarium Krzyża Świętego w Milatynie funkcjonowało do czasu likwidacji przez władzę radziecką po drugiej wojnie światowej, cudami słynący Krucyfiks został przeniesiony do Krakowa i umieszczony w kościele misjonarzy na Kleparzu, po powstaniu wolnej Ukrainy zdewastowany kościół zamieniono na cerkiew.

Tak zatem do czasów zaborów, w których Rzeczpospolita jednocząca Polskę, Litwę i Ruś straciła niepodległość i została podzielona przez trzech zaborców: Rosję, Prusy i Austrię, kameduli posiadali na ziemiach Rzeczpospolitej siedem klasztorów. W latach 1773-4 przebywało w nich 126 kamedułów; 76 kapłanów, 14 kleryków, 36 braci.

Wiek osiemnasty, w którym przez ziemie polskie przetaczały się raz po raz obce wojska, w którym to wieku większość eremów jeszcze się budowała, największe straty ponosił erem bielański pod Krakowem. Już poprzednio złupiony przez Szwedów w czasie tak zwanego potopu, w tym nieszczęsnym wieku wiele razy był zdobywany i ograbiany.

W roku 1706 w eremie schronili się Szwedzi, a klasztor został oblegany przez Adama Śmigielskiego. Natomiast trzykrotnie łupili go Rosjanie w latach 1711, 1714 i 1715. W latach 1768-1772 w czasie Konfederacji Barskiej klasztor bielański kilkakrotnie zdobywali zarówno konfederaci jak i zwalczający ich Rosjanie.

Po utracie niepodległości mnisi znosili wiele niedogodności, a eremy stopniowo były znoszone. Los ten dotknął najpierw erem na Kahlenbergu, który został skasowany przez cesarza austriackiego Józefa II. W odniesieniu do eremów na ziemiach polskich zaborcy zabronili im wszelkich kontaktów z władzami zagranicznymi. Eremy natomiast pooddzielane od siebie kordonami granicznymi tworzyły chwilowe jednostki organizacyjne dla wspólnego się wspomaganie.

W zaborze pruskim funkcjonowała prowincja, do której należały eremy na Bielanach, w Warszawie, w Bieniszewie i Wigrach. Wojny napoleońskie znów przesunęły granice i dlatego w obrębie stworzonego przez Napoleona Księstwa Warszawskiego funkcjonowała prowincja skupiająca eremy warszawski, krakowski, rytwiański, bieniszewski, szaniecki. W tym czasie erem na Bielanach w Krakowie uległ pożarowi.

Kameduli z Pożajścia, którzy znaleźli się pod władzą Rosji carskiej, utworzyli kongregację benedyktyńsko-cystersko-kartuską wraz z kartuzami z Berezy Kartuskiej. W roku 1831 zostali definitywnie usunięci z eremu w Pożajściu. Obecnie w klasztorze pracują siostry św. Kazimierza.

Erem w Wigrach przestał istnieć, gdy władze pruskie klasztor przeznaczyły na siedzibę nowej diecezji, a zakonników wysłały do Warszawy. Obecnie w odrestaurowanych pomieszczeniach eremu znajduje się Dom Pracy Twórczej pod zarządem Ministerstwa Kultury i Sztuki. W czasie pielgrzymki do Polski w roku 1999 Jan Paweł II przez niecałe dwa dni odpoczywał na terenie tego ośrodka i jego okolicy.

Erem w Rytwianach został skasowany ukazem carskim z 16 czerwca 1820 roku. W sto pięć lat później podjęto próbę przywrócenia pierwotnej funkcji klasztoru, wprowadzono tu nawet zakonników, ale stan zabudowań nie pozwolił na stały pobyt i kameduli zostali odwołani przez swoich przełożonych. W roku 2001 biskup sandomierski Wacław Świerzawski utworzył przy klasztorze Diecezjalny Ośrodek Kultury i Edukacji „Źródło”, powstało też Stowarzyszenie Miłośników Pustelni Złotego Lasu. Wszystko to zmierza do odbudowy obiektu, aby stał się ośrodkiem wypoczynkowo-konferencyjnym otwartym na sympozja, seminaria, rekolekcje i dni skupienia.

17 kwietnia 1819 roku arcybiskup warszawski Franciszek Skarbek Malczewski na mocy dekretu kasacyjnego zniósł erem w Szańcu. Nieliczni zakonnicy udali się do klasztoru krakowskiego lub podjęli pracę w parafiach. Świątynię początkowo zamieniono na suszarnię tytoniu, a w roku 1829 przywrócono do funkcji sakralnych, które miały obejmować dwie Msze święte rocznie w dzień św. Józefa i św. Antoniego.

Z siedmiu eremów pozostały więc zaledwie dwa, erem warszawski jednak przez zaborcę skazany został na wymarcie. Nie wolno było przyjmować nowych kandydatów, a starzejący się mnisi dogorywali w klasztorze do początków dwudziestego wieku. Na terenie eremu działa obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Kryzys przetrwał jedynie erem na Bielanach w Krakowie.

Warto tu zauważyć, że w omawianym czasie likwidacji uległy także eremy w Camandoli i Monte Corona. Władze centralne kongregacji Góry Koronnej zostały natomiast przeniesione do Frascati koło Rzymu.

W roku 1937 odrodził się erem w Bieniszewie. Po trudnym okresie okupacji niemieckiej w warunkach stworzonych przez komunistów kameduli żyli i modlili się w dwu klasztorach na terenie Polski.

Szczególną postacią był o. Piotr Rostworowski (1910-1999), benedyktyn, który w roku 1968 przeszedł do kamedułów, w roku 1968 objął zarząd obu eremów, w roku 1972 złożył profesję kamedulską. W latach 1983 – 1986 był przeorem w Noli, a następnie przeorem w eremie w Envigado koło Medellin w Kolumbii. Równocześnie zakładał eremy w Ameryce Południowej. W roku 1994 rozpoczął rekluzję otwartą we Frascati, którą musiał przerwać ze względów zdrowotnych. Zmarł 30 kwietnia 1999 roku, pogrzebowi przewodniczył arcybiskup Stanisław Dziwisz, który odczytał telegram kondolencyjny Jana Pawła II.⁴

Na końcu zaznaczmy, że w okresie powojennym rozpoczęły swoją obecność w Polsce siostry kamedulki⁵, które w roku 1948 przybyły z Francji i po chwilowym pobycie w Szczecinie objęły klasztor pobernardyński w Złoczewie koło Sieradza. Akt erekcyjny i zamknięcie klauzury w Złoczewie nastąpiło 8 grudnia 1956 roku. Liczne powołania pozwoliły na wprowadzenie sióstr do drugiego klasztoru w Tyszowcach dnia 14 września 1997 roku.

Opatrzność na progu trzeciego tysiąclecia pozwoliła więc naśladowcom św. Romualda w Polsce żyć i modlić się w dwu eremach męskich i dwu klasztorach żeńskich.

Ks. prof. Dr. hab. Tomasz Bolesław Jelonek
Wydział nauk społecznych
Papieska Akademia Teologiczna
Kraków
Polska

Literatura

- ADAMEK, T.: *Świętych pięciu Braci Męczenników*. In: *Polscy Święci 9*, Warszawa 1986.
FLORKOWSCY, M. i M.: *Kameduli*, Kraków 2005.
FLORKOWSKA, M.: *Ojciec Piotr. Benedyktyn – kamedula – rekluz*, Kraków 2004.
SZCZANIECKI, P. OSB: *Kameduli*. In: *Zakony benedyktyńskie w Polsce. Krótka historia*, Warszawa 1981.
STARZEC, K.: *Mniszki kamedulki*. In: *Zakony benedyktyńskie w Polsce*.
SWASTEK, J.: *Święty Bruno (Bonifacy) z Kwerfurtu*. In: *Polscy Święci 6*, Warszawa 1986.
ZAREWICZ, L.: „*Zakon kamedułów, jego fundacje i dziejowe wspomnienia w Polsce i na Litwie*”, Kraków 1871.

⁴ Porov. FLORKOWSKA, M.: *Ojciec Piotr. Benedyktyn – kamedula – rekluz*, Kraków 2004.

⁵ Porov. STARZEC, K.: *Mniszki kamedulki*, w: *Zakony benedyktyńskie w Polsce*, dz. cyt., s. 217-227.